

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ТА СПІЛКУВАННЯ

УДК 159.9:061

© Н. А. Буняк, 2022

orcid.org/0000-0002-1129-6623

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.1.252064>

БУНЯК Надія Андроніківна

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського*

ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО ОБРАННЯ ПРОФЕСІЇ І САМОРОЗВИТКУ В ЦАРИНІ ПСИХОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто результати аналізу перебігу фахового становлення особистості.

Автор зауважує, що обрання професії буде вдалим лише в тому випадку, коли особистість, яка зорієнтована на удосконалення, враховуватиме три фактори – свої бажання, свої можливості та нужди сфери управління людськими ресурсами в місцевості де вона проживає.

У цій роботі узагальнено теоретичні підходи до питання гармонічного розвитку особистості в поєднанні зі спеціальними теоретичними та прикладними навичками, які набувають у процесі здобуття кваліфікації в період початкового професійного розвитку та підвищення кваліфікації за рахунок виконання необхідних ролей та обов'язків.

Автор наголошує, що фахове становлення, крім необхідності відповідати вимогам визначеної діяльності, повинно розглядатись у взаємозалежності з вирішенням професійних завдань, що неспинно переобтяжуються та підштовхують до опанування новими корисними, своєрідними та унікальними навичками.

Ключові слова: фаховий розвиток, навички спілкування.

Постановка проблеми. У життєписі кожного індивідууму можна зустріти непросте та надзвичайно вагоме визначення питання фахової альтернативи.

Хід у життєписі особистості, що доводить до логічного кінця генерування ідей, тверджень, ставлення до навколишньої дійсності, спонукання, який незмінно завершується досягненням сталої ролі на певній ниві громадського життя називають фаховим самовизначенням.

Непередбачене обрання фаху може вплинути на психічний стан особистості та викликати незадоволення, тривожність, неспокій, розлади психіки і інші несподівані наслідки, зокрема, у її діяльності. Зате вірне обрання фаху в ранньому віковому періоді, наприклад, вже під час навчання у школі, підвищує результативність діяльності, зводить до мінімуму текучість у штаті закладу, організації, підприємства тощо.

На думку вітчизняної наукової спільноти, психологія (як наука) має одну із суттєвих і своєрідних рис – нечіткість (розмитість) її опорних понять. Яке завгодно базове поняття у психології – особистість, несвідоме, розум, самовизначення, самореалізація тощо має десятки, якщо не більше визначень, що досить істотно різняться між собою. Правдивіше, у психології переважають питання, які в описі розвитку науки отримують різноманітне фразеологічне пояснення.

На нашу думку, у психології є два поняття, що обумовлюються одне одним (одне поняття визначає інше) – фахове самовизначення і саморозвиток.

Процес саморозвитку являє собою покращення чи збагачення тілесних, інтелектуальних, духовних можливостей особистості, повністю осмислюється та управляється нею і немає меж, оскільки немає меж досконалості кожної окремої особистості.

Сутність же фахового самовизначення у осмисленні відповідності своїх можливостей психологічним домаганням фаху, що здійснюється на основі аналізу своїх вподобань до певного фаху, захоплень, обдарувань і відповідальності за такий вибір.

Виходить, фахове самовизначення тісно поєднане з тією чи іншою активністю людини і не є просто бездіяльним психологічним процесом. Для того, щоб його довершити, особистість повинна повністю згенерувати образ прийдешнього, який вона зичить собі, осягти своє «хочу» та оцінити свої перспективи, тобто своє «можу». Загалом, річ у пошуку взаємовідносин у соціумі, отже слід чітко розуміти те, що є не-

замінним та життєво-важливим у ньому, іншими словами, що соціуму «потрібно».

Автор зауважує, що обрання професії буде вдалим лише в тому випадку, коли особистість, яка зорієнтована на удосконалення, враховуватиме три фактори – свої бажання, свої можливості та нужди сфери управління людськими ресурсами в місцевості де вона проживає.

Особливо гостро назрілим є питання професійного становлення тих фахівців, чия діяльність у пошуку сенсу життя обумовлена доброчесними нормами щодо свого фаху, який містить етичні умови. Насамперед, це стосується психологів. Особливого значення набуває опанування психологічного підґрунтя фахового становлення особистості, що тісно поєднане з розумінням вибору певного фаху в ситуації пізнання свого місця у всесвіті, розгляду особистісних чинників та зіставлення їх з вимогами трудової діяльності.

У доступній нам вітчизняній і зарубіжній літературі з психології розглянуто лише своєрідні площини фахового самовизначення особистості. Автор хотів би звернути увагу на те, що фахове самовизначення охоплює весь термін засвоєння знань і складається із декількох етапів, що вивчені і освітлені в наукових джерелах, на наш погляд, недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вдалого обрання фаху є нелегкою та вдумливою, бо зачіпає пережите, сьогоденне і майбутнє. Вірне обрання свого фахового курсу визначає також вибір свого життєпису, радість і комфорт від доведеної справи, тілесне та духовне здоров'я.

Становлення особистості є результатом того, що людина пройшла непростий і доситьпроблематичний шлях свого розвитку у світі професій, аж до повного якісного оволодіння фаховою діяльністю, пристосувалась до неї та відшліфувала вправність у ній.

Фахове становлення, на нашу думку, крім необхідності відповідати вимогам визначеної діяльності, повинно розглядатись у взаємній залежності з вирішенням професійних завдань, що неспинно переобтяжуються та підштовхують до опанування новими корисними, своєрідними та унікальними навичками.

З огляду на вказане вище, можна ствердно сказати, що ступінь фахового самовизначення перебуває в залежності від

низки чинників. Один із таких чинників визначає чи рівнозначно відбувається відтворення довкілля у різноманітних обставинах, що розкривають застосування зусиль до чогось (маємо на увазі поєднаного з фахом особистості). Інший чинник характеризується фаховим мотивуванням особистості, її уподобаннями, захопленнями, пристрастями. Особливе значення має персональний стиль вирішення повсякденних і переломних питань, розуміння своєї ролі у житті, послідовності і потреби підновлення, як наступний чинник формування фахового самовизначення.

У вітчизняних наукових джерелах зазначено, що не слід проводити розгляд фахового самовизначення особистості окремо, тобто не враховувати неділимість цього поняття. Доцільно, розглядаючи це поняття, враховувати зростання фахівця до досягнення ним певної майстерності на всіх стадіях удосконалення з фаху (Корольчук, 2018).

Спільнота науковців зауважує, що учисленних роботах розкриваються ідеї впровадження, так званого «рівневого» погляду в ситуації вирішення питання формування готовності та подальшого фахового становлення психологів, що означає спритне і точне володіння техніками (Максименко, 2006).

Так, особливо популярною на зараз є думка про те, що питання фахового зростання психолога охоплює аж чотири сторони: підготовка шаблонів, побажань до індивідуальності та застосування зусиль психолога; початкове обрання найвідповідніших претендентів; формулювання суті піднесення рівня знань та зростання психолога і, насамкінець, вирішення питання власне фахового самовизначення спеціаліста (Бондаренко, 1993).

Когорта авторів також вказує на значення ходу фахової освіти та пропонує організацію отримання знань з психології, яка містить три шаблі. Основу першого шабля, так званого загальнонаукового, становлять згоди теорії та дані, які отримані експериментально. Другий шабель – власне прикладна психологія, а третій – способи і навички роботи у визначених техніках (Панок, 2006).

На нашу думку, для отримання першокласної освіти фахівця-психолога, вправність у фаху якого відповідала б потребам сьогодення, у вищій прийдешній абітурієнт мусить досконало опанувати теорію та інструменти оцінки і

вимірювання індивідуально-психологічних властивостей (рис) особистості; володіти навичками цілеспрямованого та активного впливу, що має на меті зміну поглядів і внутрішнього світу особистості; вміти вдало користуватися вербальними засобами та специфічними техніками для того, щоб відновити здатність особистості самостійно долати перепони, які постають на життєвій дорозі; вміти користуватися науковими методами психотерапії з метою подолання розладів поведінки та модифікації поведінкових навичок; вміти використовувати властивості психіки особистості для попередження психогенних і психосоматичних захворювань.

Формулювання ідей статті:

а) визначити обсяг опанування і висвітлення в доступних нам наукових джерелах питання фахового самовизначення на всіх періодах піднесення рівня знань;

б) озирнути і описати особливості фахового самовизначення на всіх періодах піднесення рівня знань психологів, що охоплюють початкове обрання найвідповідніших претендентів; формулювання суті піднесення рівня знань та зростання психолога; вирішення питання власне фахового самовизначення спеціаліста чи магістра і, насамкінець, пошуку себе на обраній ниві.

Формулювання цілі статті – підмітити і типізувати за підсумками абстрактно-логічного розгляду своєрідність фахового самовизначення на всіх періодах піднесення рівня знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральним питанням фахової освіти є готовність психолога до практичного застосування набутих знань. Відомо, що особливості фахової діяльності особистості психолога та його стабільні внутрішні якості є взаємно залежними. І, якраз тому, особистість психолога виступає головним чинником плідного виконання фахових обов'язків. Спроможність застосування своїх знань, здобутих під час навчання у діяльності психолога, розкривають професійні вміння, до яких варто віднести: дослідницькі – вміння визначити проблему в умовах реальної ситуації, що склалася та запропонувати можливості її здолання; комунікативні – вміння взаємодіяти з людьми, відповідно трактувати інформацію і правильно її переповідати; дидактичні – вміння навчити як особистість зокрема, так і колектив загалом;

діагностичні – вміння правильно проводити опитування, коротке стандартне випробування та інші заходи впливу на людину, вдало використовувати психологічні знаряддя та трактувати результати; проєктувальні та корекційні – вміння вдало володіти способами та прийомами проведення психологічного впливу, направлено на зміну визначених особливостей (станів, ознак психіки); вміння ясно бачити ціль впливу на особистість тощо.

Деякі вітчизняні науковці наголошують на тому, що розвиток психолога, як досконалого знавця своєї справи, має декілька фаз (чи періодів). Серед них: фаза емоційного піднесення, визнання значимості фаху, що здобувається, пошук сенсу отримання знань з обраного фаху, початок застосування отриманих знань, спроба самостійно працювати, повторне звернення до баз психології, як науки. Правда, слід зазначити, що цей поділ є вельми умовним і не завжди можна спостерігати проходження всіх фаз у процесі здобуття фаху психолога. Досить велика кількість осіб, які спочатку бажають отримати фах психолога, з тих чи інших причин, зупиняються на певній фазі свого професійного зростання.

Постійний відкритий процес зміни особистості психолога, який є результатом зростання вправності і досконалості професіонала своєї діяльності – укладається в поняття розвиток з фаху. Провести оцінку рівня професійного розвитку психолога неможливо на даний момент, оскільки ще не розроблені еталони такої оцінки.

Проте існує ще одне поняття – фахова майстерність – уніфікована сукупність результатів навчання, які особа здобула. Саме фахову майстерність професіонала своєї справи можна визначити, провівши оцінку обізнаності, здобутих вмінь і готовності працювати за фахом.

Формування особистості психолога відбувається завдяки фаховій підготовці у вищому навчальному закладі. Слід відмітити, що це доволі нелегкий процес. При цьому, належить враховувати своєрідність студентського віку (як особливого вікового періоду зростання індивідуальності); чинники, що визначають потребу фахової підготовки на поприщі психології; спосібності, уподобання, причини та якості фахівця; умови, в яких відбувається розквіт справжнього професіонала своєї справи.

Фахова освіта на ниві психології охоплює дві складові частини – абстрактно-логічну і прикладну, які є змістом національних шаблонів освіти за кожним окремим напрямом. Для того, щоб отримати фах психолога, необхідно бути досконало обізнаним у силі-силенній навчальних предметів базової психології, методології фахового дослідження, прикладної психології тощо. Досить важливим є той факт, що окрім предметів, які слід неодмінно вивчити, національний шаблон містить перелік дисциплін для вивчення за уподобанням особистості, котра здобуває певний фах.

Особливе значення для отримання фаху психолога мають також вміння, здобуті на практиці і стажуванні.

Базовою можливістю отримання вмінь на практиці для психолога є добровільна та неприбуткова (благодійна) діяльність на основі встановлення дружніх взаємовідносин, яка сприяє розвитку умінь, удосконаленню навичок з фаху.

Волонтерська діяльність є своєрідним поштовхом для формування свідомої відданості певному фаху та дозволяє одержати свій особистий досвід.

Одним із напрямів добровільної допомоги психолога є сприяння сім'ям, родинам, групам особистостей, котрі в цьому нуждаются – молодь, що знаходиться в критичній ситуації, котра схильна до відчайдушного кроку (самогуби) чи безпричинних манер, що суперечать соціальним нормам; безпомічні, непрацездатні особистості; особистості, що отримали фізичну чи моральну травму через військові дії на Сході України – військовики чи члени їх родин, що змушені були перебраться на інше місце проживання і таке інше.

Вимоги сьогодення до першокласного фахівця з психології – це не лише навчання фаху, але і робота поза межами вищого навчального закладу, що передбачена програмою курсу, має величезний ступінь свободи неформального спілкування з одногрупниками, однокурсниками, викладачами і керівниками закладу, що стає основною базою здобування знань професіонала.

Маємо на увазі активну участь у наукових об'єднаннях для успішної реалізації ідей, проектів, нових підходів та обміну знаннями – студентському науковому товаристві, дослідницьких проектах, олімпіадах, конференціях. Для багатьох початківців-

психологів одержання знань з фаху може розпочинатися навіть з хобі.

Така діяльність не є неодмінною, проте вона слугує вихованню особистості професіонала і через те використовується, принаймні, у всіх вищих навчальних закладах. На наш погляд, важливе значення має також організація дозвілля молоді, культурне та естетичне їх формування.

Формою контролю відповідності освітнього рівня особи, котра завершує здобуття освіти, є державна підсумкова атестація, що має у своєму складі випускне кваліфікаційне випробування та/чи випускну роботу (повністю завершене наукове опрацювання проблеми з психології, в якій відображено підсумки емпіричного аналізу, огляду та/чи схвалено намір психологічного впливу, спрямованого на зміну особливостей психіки особистості).

Лише така, досить складна, форма контролю може встановити наявність фахової обізнаності та досвіду, міру отриманих знань та вмінь випускника вищого навчального закладу.

Випускник, що здобув фах психолога, може працювати на ниві наукової чи прикладної психології.

У разі обрання ниви наукової психології, важливим є таланти до науки, спроможність утримувати довгостроковий інтерес до питання, жадібність до знань, здатність запам'ятовувати, конструктивно думати, вміти бачити (і побачити).

Успішне повчання вимагає вміння повідати думки так, щоб зберігати інтерес до дисципліни, що викладається. За нашим глибоким переконанням, повага і пошана психолога-початківця до викладача-наставника саме і викликається через вміння підтримувати цікавість до предмету.

Важливо зазначити, що відсутність певних вмінь та якостей зовсім не означає, що психолог-початківець не може займатися викладацькою діяльністю.

Найважливіша, на наш погляд, особливість визначається як нахил людини перебирати на себе роль іншої (нахил усвідомлювати та визнавати значення самих себе, інших людей, їх угруповань і таке інше).

У разі обрання ниви прикладної психології, важливо зважити на тілесні особливості психолога-початківця (така

діяльність характеризується виразним взаємним впливом на здатність до справи, викликає значні переми у психічних процесах).

Ще одне питання, на яке автор хотів би звернути особливу увагу – сьогодні досить нагальним є питання сприяння справжньому звершенню осіб з особливими освітніми потребами, що характеризуються незмінною неузгодженістю дій систем і функцій організму, які, в свою чергу, зумовлюють певні обмеження активності особистості. Почуттєво-негативне полсприймання самого себе через незадоволення власною зовнішністю з приводу тілесної косметичної (чи першої-ліпшої іншої) хиби може зумовити появу зневіри у власній значимості.

Ми вважаємо, що зневіра у власній значимості чи наявність тілесних або інших недоліків є найважливішою особливістю цього злісного взаємного впливу. Адже саме вона, зневіра у власній значимості, може породити відчуття власної безпорадності та формувати викривлення ознак особистості, спричинити зміни у діях особистості, аж до переродження їх у карні форми.

Більше того, психолог-початківець має володіти потужною силою, наполегливістю, рішучістю, та, насамкінець, прийомами повернення стану власної психіки до норми, в іншому разі така робота здатна погано вплинути на здоров'я.

Коли психолог справді прагне стати справжнім професіоналом, йому слід визначитися з відповіддю на запитання: «Що саме змушує його обрати фах психолога?»

Часто буває так, що стимул обрати той чи інший фах, походить не від себе, а від інших людей (друзів, родичів і таке інше). Буває і так, що обрати фах штовхає плата, гроші, переваги чи насильство, ситуація чи обставини.

Проте значущим для обрання фаху психолога-практика є потреба у тісному контактуванні з людьми, яка ніколи не надокучає, зумовлює радість, умиротворення, рівновагу, почуття любові та приязні до людей.

І, насамкінець, робота над собою, для того, щоб стати справжнім професіоналом своєї справи, не завершується ніколи!!!

Висновки і перспективиподальшихрозвідок.Безперервна праця над собою заради того, щоб стати корифеєм своєї справи, заплутана і різнобічна. Саме вона наказує та підштовхує до

опанування новими корисними, своєрідними та унікальними навиками. Все, що вказане вище, одночасно має бути гармонічно поєднано з активним розвитком особистості внаслідок власної ініціативи. Розвиток особистості передбачає вихід за край зони зручності для самого себе заради власного вдосконалення.

Ми звертаємо увагу на те, що сакраментальна система освіти, яка існує нині, орієнтована на прикмети оволодіння знаннями, а психологія сьогодення наголошує на використанні індивідуального підходу до особистості. Переміна моделей і схем сучасної освіти дозволяє досягнути те, що необхідний також новий порядок взаємної дії, порозуміння між учителем і учнями, педагогами і студентами.

Нинішній освітній простір незакритий для появи всяких наукових шкіл, кожна з яких на свій розсуд розв'язує питання повчання і зростання особистості (Буняк, 2017).

На нашу думку, слід зорієнтувати особистість до самостійності у пошуку розв'язку питання, яке підняте, вміло скориставшись власною точкою зору.

Список використаних джерел

- Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика. *Московский психотерапевтический журнал*. 1993. № 1. С. 63–77.
- Буняк Н. А. Психологічна експертиза : навч. посіб. Тернопіль : ФО-П Шпак В. Б, 2017. 151 с.
- Максименко С. Д. Генезис существования личности. Киев : КММ, 2006. 240 с.
- Основи практичної психології / за ред. В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої та ін. Київ : Либідь, 2006. 536 с.
- Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / за ред. М.С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2018. 280 с.

References

- Buniak, N. A. (2017). *Psychologichna ekspertyza: navch. posib. [Psychological expertise]*. Ternopil [in Ukrainian].
- Bondarenko, A. F. (1993). Lichnostnoe i professional'noe samoopredelenie otechestvennogo psykhologa-praktyca [Personal and professional self-determination of the domestic practicing psychologist].

- Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal*, 1, 63-77 [in Russian].
- Maksimenko, S. D. (2006). *Genezis sushhestvovanija lichnosti [Genesis of the existence of personality]*. Kyiv: KMM [in Russian].
- Korol'chuk, M. S. (Ed.). (2018). *Psykhologiyi profesijnogo samovuznachennia osobystosti [Psychology of professional self-determination]*. Kyiv: Kyiv torg. econ. un-t [in Ukrainian].
- Panok, V. G., & Chepeleva N. V. (Eds.). (2006). *Osnovu praktychnoi psykhologiyi [Foundations of practical psychology]*. Kyiv: Lubid' [in Ukrainian].

N. Bunjak

**OUTSTANDING ISSUES OF PERSONALITY READINESS
TO CHOOSE THE PROFESSION AND TO SELF-DEVELOPMENT IN THE
FIELD OF PSYCHOLOGY: THEORETICAL ASPECTS**

The results of the analysis of personality professional development course are considered in this paper.

The author notes that choosing a profession is successful only if the person focuses on improvement, takes into account the following three factors—his/her desires, capabilities and needs in the field of human resource management in the area where he/she lives.

Theoretical approaches to the problem of harmonious personal development, combined with special theoretical and applied skills gaining in the course of obtaining a qualification during the period of initial professional development and improvement of professional development due to the performance of necessary roles and duties are summarized in this paper.

The author emphasizes that professional development, in addition to the need of meeting the requirements of certain activities, should be considered in interdependence with the solution of professional tasks which are constantly overloaded and push to master new useful, unique and virtuous skills.

Key words: *professional development, communication skills.*